

Epifitotik turdagi favqulodda vaziyatlarda to'g'ri harakatlanish

Raxmatilla Ermatovich Nurmatov

Toshkent viloyati Favqulodda vaziyatlar boshqarmasi Nurafshon shahar Hayot faoliyati xavfsizligi o'quv markazi

Annotatsiya: Epifitotik vaziyatlar - bu o'simliklar orasida infeksiyon, virusli, zamburug'li yoki boshqa tabiatga ega bo'lgan kasalliklarning keng miqyosda tarqalishi bilan yuzaga keladigan favqulodda holatdir. Ushbu maqolada epifitotik holatlarning sabablari, ularning tarqalish mexanizmlari, salbiy oqibatlari, hamda bunday vaziyatlarda amalga oshiriladigan ilmiy asoslangan harakatlar tartibi va fitosanitariya yondashuvlari keng yoritilgan. Shuningdek, O'zbekiston sharoitida epifitotik xavflarning oldini olish va tezkor javob choralarini takomillashtirish bo'yicha takliflar ilgari suriladi.

Kalit so'zlar: epifitotik vaziyatlar, o'simlik, virus, zamburug'

Correct behavior in epiphytotic emergencies

Rakhmatilla Ermatovich Nurmatov

Tashkent Regional Emergency Situations Department Nurafshon City Life Safety Training Center

Abstract: Epiphytotic emergencies are emergencies that occur with the widespread spread of infectious, viral, fungal or other diseases among plants. This article extensively covers the causes of epiphytotic emergencies, their spread mechanisms, negative consequences, as well as scientifically based procedures and phytosanitary approaches to be taken in such situations. Also, proposals are put forward to prevent epiphytotic hazards and improve rapid response measures in the conditions of Uzbekistan.

Keywords: epiphytotic emergencies, plant, virus, fungus

Kirish

Global iqlim o'zgarishi, xalqaro savdo va migratsiya jarayonlarining faollashuvi natijasida o'simliklar salomatligiga tahdid soluvchi kasalliklarning tarqalish tezligi ortmoqda. Bu esa yangi turdagi epifitotik holatlarning yuzaga kelish ehtimolini oshiradi. Epifitotik vaziyatlar nafaqat agrotexnik jarayonlarga, balki oziq-ovqat xavfsizligiga, savdo-sotiqqa va ekologik muvozanatga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi.

O'zbekiston Respublikasi agrar sohada yetakchi mamlakatlardan biri bo'lib, har yili millionlab gektar yerda don, sabzavot, meva-sabzavot va texnik ekinlar yetishtiriladi. Shu sababli epifitotik xavflarga qarshi to'g'ri harakatlanish va bu boradagi milliy tizimni takomillashtirish muhim strategik vazifa hisoblanadi.

1. Epifitotik kasalliklar: Mohiyati va xavfi

1.1. Epifitotik holat nima?

Epifitotik kasallik - bu o'simliklar orasida bir yoki bir nechta xavfli kasalliklarning tez va keng miqyosda tarqalishi bo'lib, u ommaviy o'simlik qurishiga yoki hosildorlikning sezilarli darajada kamayishiga olib keladi.

Xavfli epifitotik kasalliklar:

Kasallik nomi	Qo'zg'atuvchi	O'simlik turi	Tarqalish mexanizmi
Fitoftoroz	<i>Phytophthora infestans</i>	Kartoshka, pomidor	Shamol, yomg'ir, texnika
Bug'doy zanglari	<i>Puccinia spp.</i>	Bug'doy, arpa	Shamol, urug'
Sholi blast kasalligi	<i>Magnaporthe oryzae</i>	Sholi	Havo, suv
Paxta vertitsillezi	<i>Verticillium dahliae</i>	Paxta	Tuproq, sug'orish
Sitrus greening	<i>Candidatus Liberibacter asiaticus</i>	Sitrus daraxtlari	Has harotlar (psillidlar) orqali

1.2. Epifitotik xavf omillari

- Iqlimning o'zgarganligi (harorat, namlik)
- Noto'g'ri almashlab ekish tizimi
- O'simliklarni haddan tashqari kimyoviy moddalarga qaram etish
- Sertifikatsiz, infeksiyalangan urug'lik
- Fitosanitariya karantini nazoratining sustligi
- Xalqaro savdo va logistikadagi fitosanitar cheklovlarning e'tiborsizligi

2. Epifitotik favqulodda vaziyatlarda harakat algoritmi

2.1. Monitoring va erta ogohlantirish

- Doimiy fitosanitariya monitoring tarmog'i
- Kasallik belgilari paydo bo'lishi bilan namunalar olish
- Mobil laboratoriyalar va tezkor test tizimlari
- Ilmiy institutlar bilan hamkorlikda laboratoriya tahlil

2.2. Karantin choralari

- Kasallik tarqalgan hududni yopish (5-10 km bufer zona)
- Texnika, odamlar va mahsulotlar harakatini cheklash
- Yuqtirilgan o'simliklar va tuproqni zararsizlantirish

2.3. Kimyoviy va biologik himoya

- Fungitsid, insektitsid va bakteritsid vositalar bilan ishlov berish
- Biologik kurash elementlari: antagonist mikroorganizmlar, foydali hasharotlar
- Agrotexnik yondashuvlar: tuproq dezinfeksiyasi, qator oralarini tozalash

2.4. Axborot-kommunikatsiya

- Fermerlarga kasalliklar haqida tezkor axborot tarqatish
- Vizual belgilar bo'yicha foto va video materiallar

- Mobil ilovalar va Call-center tizimi orqali xabardorlik

3. Epifitotik holatlarning iqtisodiy va ekologik oqibatlari

3.1. Iqtisodiy zarar

- Hosildorlikning 30-80% gacha kamayishi
- Eksport salohiyatining yo'qolishi
- Mahsulot narxlarining keskin oshishi
- Fermer xo'jaliklarining iqtisodiy tanazzuli

3.2. Ekologik muvozanat buzilishi

- Yovvoyi o'simliklarga kasallik o'tishi
- Kimyoviy vositalar oqibatida tuproq va suv resurslarining ifloslanishi
- Foydali entomofaunaning yo'qolishi

4. Epifitotik xavflarni kamaytirish bo'yicha takliflar

4.1. Milliy fitosanitariya tizimini takomillashtirish

- Har bir viloyatda zamonaviy fitosanitariya laboratoriyalarini tashkil etish
- Ilmiy-tadqiqot institutlari bilan integratsiyalashgan monitoring tizimi

4.2. Raqamli texnologiyalarni joriy etish

- Dronlar orqali maydon kuzatuv
- Sun'iy intellektga asoslangan kasalliklarni erta aniqlash tizimlari
- GIS xaritalar asosida xavfli zonalarni aniqlash

4.3. Xalqaro hamkorlikni kengaytirish

- IPPC (Xalqaro O'simliklarni Himoya Konvensiyasi) standartlariga rioya qilish
- CABI va FAO bilan ma'lumot almashish
- Chegaradosh davlatlar bilan karantin protokollari ishlab chiqish

Xulosa

Epifitotik kasalliklar global miqyosda oziq-ovqat xavfsizligiga tahdid solmoqda. O'zbekiston kabi agrar mamlakatlar uchun bunday kasalliklar tarqalishining oldini olish, erta aniqlash, to'g'ri chora-tadbirlar qo'llash va xalqaro standartlarga asoslangan fitosanitariya tizimini yaratish - dolzarb vazifadir.

Shu sababli:

- Kasalliklar haqida doimiy monitoring olib borilishi;
- Tezkor karantin va zararsizlantirish choralari qo'llanilishi;
- Fermerlar bilimini oshirish va ilm-fanni amaliyotga tatbiq qilish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. IPPC (International Plant Protection Convention) - FAO, 2024
2. "O'simliklar karantini to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni, 2019
3. CABI Crop Protection Compendium, 2023
4. FAO Plant Pest and Disease Emergency Guidelines, 2022
5. Ziyayeva N. - "Fitosanitariya xavfsizligi asoslari", Toshkent, 2021

6. Mirzayev B. - “O‘simlik himoyasi va karantini”, Samarqand, 2020